

IRÁNYTŰ INTÉZET

2015. ÁPRILIS 3.

LIBERÁLIS DEMOKRÁCIA – A JÓLÉT ZÁLOGA?

Mióta Orbán Viktor a politológiai szakirodalom által adott értelmezés helyett új tartalommal töltötte fel az „illiberális állam” kifejezést, egyre többeket foglalkoztat az a kérdés, hogy a nyugati értelemben vett liberális demokrácia mennyiben előfeltétele, szükséges velejárója olyan fogalmaknak, mint „demokrácia”, „jólét”, „egyenlőség”, vagy „szabadság”. A kérdés azért is érdekes, mert egyrészt heves érzelmi reakciókat vált ki még a társadalomtudósokból és a különböző gazdaságfilozófiai iskolát követő közgazdasági szakemberekből is, másrészt noha erőteljes morális-filozófiai tartalommal bír, ha csak az eltérő politikai konstellációk között érvényesülő gazdasági modelleket szemléljük komparatiztikus módon, számos ellentmondásra is felhívja a figyelmet.

Mielőtt alaposabb fejtegetésekbe kezdenénk, vizsgáljunk meg két példát. Az egyik egy absztraktabb, a másik egy magyar szemmel talán jobban átérzhető példa. Egy konzervatív gondolkodású ember tisztában van azzal, hogy egy politikai-gazdasági berendezkedés értékelésekor nem hagyható figyelmen kívül a társadalom-fejlesztési pálya, a gazdasági adottságok, a nemzeti kultúra és a kollektív történelmi tapasztalatok által determinált körülmények. Ha áttekintjük, milyen sikerességgel működtek azok a demokrácia-projektek, melyek a nyugati modellt igyekeztek meghonosítani olyan országokban, ahol azok "testidegen implikációként" jelentek meg, s ahol az "építők" figyelmen kívül hagyták az organikus fejlődés követelményeit, valamint a kulturális sajátosságokat, a kapott kép igen kedvezőtlen lehet azoknak, akik szerint a nyugati minták követése önmagában garancia a politikai stabilitásra, a társadalmi progresszióra, vagy a gazdasági sikerre. Ha pedig azt vizsgáljuk, hogy tartós gazdasági sikereket, dinamikus növekedési pályát, s azon keresztül bizonyos fokú társadalmi jólétet csak a nyugati társadalmi-politikai modell meghonosításával lehet-e elérni, akkor még kevésbé tűnik úgy egy objektív külső szemlélő számára, hogy „a történelem véget ért”. A másik példához nincs feltétlen szükség a nemzetközi kitekintésre. A rendszerváltoztatás után transzformációs válságon átesett Magyarország helyzete, illetve a '89-90-et követő negyedszázados hazai folyamatok „lakmuszpapírként” mutatják a térség társadalmait feszítő problémákat. Az óriási társadalmi várakozások ellenére a szociális piacgazdaságot hirdető,

valójában nagyfokú privatizációval, deregulációval és liberalizációval kikövezett, neoliberális vezérlő elvek által áthatott gazdasági rendszer jött létre, ami még inkább felerősítette, kiélezte a társadalmi különbségeket, gátját képezte egy valódi, széles középosztály és nemzeti tőkés osztály létrejöttének, gyengévé és kiszolgáltatottá tette a nemzetgazdasági szereplőket, miközben az elmúlt 25 év politikai elitje megszorító csomagok garmadáját nyomta le a magyar társadalom torkán. Eközben a rajnai kapitalizmus-modellt mindinkább visszاسzorító angolszász kapitalizmus a maga szociálisan igazságtalan és hosszú távon fenntarthatatlan működési mechanizmusaival visszatérően válságba sodorja Európát. A 2008-as pénzügyi válság kiteljesedésekor, továbbgyűrűzésekor Európa vezetői már-már temették a neoliberális gazdaságfilozófiát, miközben paradigmaváltást hirdettek, de csakhamar nyilvánvalóvá vált: néhány új piacsabályozó eszközt leszámítva minden maradt a régiben. A missziós tudattal áthatott Nyugat a fejlődő országok számára sikerreceptként kínálja a liberális demokráciát és – „kapcsolt termékként” – a neoliberalizmust (a transznacionális kapitalizmus, vagy másként globalizmus vezérlő ideológiáját), miközben mélyülő szociális különbségeket, súlyos demográfiai problémákat, kulturális önfeladást, a devianciák kultuszát és szélsőséges individualizmust honosít meg minden táptalajon, ahol képes szárba szökkeni. Ezzel szemben – ha körbetekintünk a világban – láthatunk számos olyan példát is, ahol a kapitalizmusnak egy másfajta (általában jóval nagyobb állami beavatkozás, szerepvállalás és piaci részesedés mellett működő) formája bontakozott ki, ami ráadásul nem fonódott össze a liberális demokrácia ethoszával. Ezek a példák nézetem szerint többnyire a „fejlesztő állam” és az „irányított kapitalizmus” fogalmával írhatók le leginkább, s ami a politikai rendszer demokratikus voltát illeti, érdemes tartózkodni a lényeglátó leegyszerűsítésektől. A magyar kormányfő által Tusványoson említett példák (Szingapúr, Kína, India, Oroszország, Törökország) egymással összevetve is más-más képet mutatnak. S miért is volna eretnek gondolat – mindenféle ideológiai máztól megtisztítva – sikeres gazdasági példákat vizsgálni? A nyitottság és adaptációs készség mindig a progresszív gondolkodás pillérei voltak. Miért tesznek úgy egyes elemzők, mintha nem értenék, hogy a klasszikus liberális elvek (amelyeket „demokratikus minimumként” még a nem liberális pártok is osztanak, integrálnak saját politikai krédójukba), valamint az ún. liberális demokrácia (ami csak magasabb absztrakciós szinten létezik) nem egylényegűek? (Arról nem is beszélve, hogy a klasszikus liberalizmus inkább elitista volt, mintsem demokratikus – elég csak a választójog kiszélesítésének dilemmájára gondolni.) S bár minden szabadságszerető polgár számára elképzelhetetlen egy, a mi demokrácia-felfogásunktól eltérő út követése, objektív okokból mégsem zárható ki, hogy más kulturális talapzaton álló, más eszmei fundamentumokra emelt, eltérő társadalomfejlődési pályán mozgó rendszerek is képesek pozitív vívmányokat, komoly sikereket is felmutatni – legyen szó akár gazdasági növekedésről, társadalmi modernizációról, vagy esetleg szociálpolitikáról. Vajon ha az orosz

választópolgárokat megkérdeznék, hogy Jelcin vagy Putyin Oroszországában érzik-e jobban magukat, mit felelnének? Vagy a több évezredes kultúrájára oly büszke, a konfucianizmust a kommunista politikai rendszer alatt is megőrző kínai társadalmat, hogy feladná-e tradícióit, és választaná-e a nyugati társadalmi berendezkedést? Esetleg a szingapúriakat, hogy elvitatják-e a szingapúri modell atyjának, a nemrég elhunyt Li Kuang-jao konzervatív fejlesztőállamának eredményeit? A gazdasági felzárkózás modellje, az intenzív fejlesztéspolitika, a megtermelt erőforrásokat igazságosabban elosztó (nem a „láthatatlan kézre” bízó) szisztéma, vagy épp a hatékony gazdasági válságmenedzselés nem feltétlenül nyugati receptek mentén, vagy IMF-gyámkodással valósíthatók meg.

Az sem újdonság, hogy egy társadalom nem elégszik meg a „mindenkinek joga van a híd alatt aludni” liberális szabadságfogalmával, hiszen minden gondolkodó tisztában van azzal, hogy a deprivált rétegek széles bázisa, az államtól való függőség, vagy épp a piaci viszonyoknak való kitettség erősödése a polgári autonómia, az erős civil társadalom kialakulása ellen hat. Sőt, bizonyos társadalmi rétegekben komoly támogatottsága lehet egy olyan politikának is, ami a posztkádári attitűdök szerint a jólét érdekében feláldozná a szabadság, vagy a participáció bizonyos elemeit, hiszen a paternalizmus és etatizmus iránti igény ma is nagyon erős a posztszocialista országokban. Emellett az individualistával szemben a holista közjófelfogás, a komunitárius szemlélet, a keresztény házasság- és családfelfogás, a nemzeti kultúra és identitás megőrzése, valamint a nemzeti érdekérvényesítés kívánalma is más perspektívát kínál. A liberális demokrácia tabui sorra dőlnek: a neoliberalizmust a pénzügyi válságok és az egyre súlyosbodó szociális egyenlőtlenségek, a multikulturalizmust a növekvő társadalmi feszültségek és integrációs problémák, a liberális bevándorlás-politikát pedig az elmúlt időszak megduzzadt migrációs hulláma és a felerősödő terrorveszély kezdték ki, miközben Európa előregedő társadalmi kénytelenek lesznek az „individuummal” szemben ismét felértékelni a „családot”, mint a társadalom építőkövét.

Ha a volt kelet-, illetve kelet-közép európai szocialista országok példájához térünk vissza, ott is láthatunk eltérő gazdasági modellkísérleteket: Dorothee Bohle és Greskovits Béla politológusok például a kapitalizmus három fajtájának (tisztá neoliberalis – balti államok, beágyazott neoliberalis – visegrádi országok, neokorporatista – Szlovénia) kialakulásáról beszél.¹ Ha elhagyjuk a gazdasági dimenziót, s a különböző társadalomszervezési elveket mondjuk tisztán csak a hatályos jogrendszer, illetve az alkotmányokban rögzített értékek és értékhierarchiák mentén szemléljük, akkor is plurális képet kapunk.

¹ Dorothee Bohle – Greskovits Béla: A transznacionális kapitalizmus változatai Kelet-Közép-Európában. Politikatudományi Szemle, XVI. évf., 2007/2. 7-32. o.

S ha már Orbán „munkalapú társadalma” miatt vészharangot kongatnak a liberálisok, csak egyetlen dolgot említenék: a foglalkoztatottság növelésének a szociális kiadások visszaszorításával megvalósítandó formája kifejezetten neoliberális törekvés. A külföldi tőkeberuházások – egyébként támogatandó – ösztönzése, valamint a versenyképességet az olcsó hazai munkaerővel hirdető érvrendszer szintén ebbe az irányba mutatnak.

Kovács János

E-mail: kovacs.janos@iranytuintezet.hu

Honlap: www.iranytuintezet.hu
Blog: www.iranytuintezet.blog.hu
www.facebook.com/iranytuintezet
Telefon: +36-1-700-0760
Fax: +36-1-700-0770